

DOBROVOLJNA LIGA NARODA
ILI PRINUDNA FEDERATIVNA SVETSKA
DRŽAVA (*VÖLKERSTAAT/STAATENVEREIN*)
DRŽAVOTVORNIH NARODA
Kantova i Rolsova razmatranja
međunarodnih odnosa: sličnosti i razlike*

*Odveć snažno savijena trska puca,
a ko hoće previše neće ništa*

Bouterwek

Apstrakt: Ideje o svetskom poretku međunarodnih odnosa kod Rolsa i Kanta se ne poklapaju mada Rols smatra da mu je Kant inspiracija u praktičnoj filozofiji. Rols je protiv svetske države, a kod Kanta postoji projekt koji podrazumeva međunarodnu federativnu državu država.

Ključne reči: država, večni mir, doktrina o pravu, kategorički imperativ, politički liberalizam.

Uvod

Jedan broj autora o Kantovoj političkoj filozofiji međunarodnih odnosa smatra da je Kant u priličnoj meri nekoherentan u svom delu o *Večnom miru* kada zagovara međunarodnu ligu (savez) naroda u koju narodi kao države stupaju dobrovoljno i koja nema attribute državne prinude (na primer, Paul Guyer, Allen Wood,

* Rad je deo projekta „Drustvenorazvojne mogućnosti Srbije/Jugoslavije u evropskim i svetskim procesima“ na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

Jurgen Habermas, Thomas Pogge, etc).¹ Prema ovom razumevanju Kanta, idejom o dobrovoljnoj ligi naroda Kant pravi veliki ustupak empirijskim uvidima i datim okolnostima, a to bi bilo suprotno načelima praktičnog uma iz koga slede zahtevi *a priori* za jednom svetskom republikom (na primer, videti *Metafiziku moralu*).² Druga grupa autora ne vidi značajnu nekoherentost u Kantovim delima i smatra da se može izvući jasna interpretacija Kantovih političkih spisa koja osnovnu liniju njegovih shvatanja o međunarodnim odnosima tumači preko dobrovoljne lige naroda, a ne preko svetske države koja ima moć prinude (na primer, Rawls u *Pravu naroda* odbacuje ideju o svetskoj vladi, a to još čine i neki drugi autori, na primer, Patrick Riley u *Kant's Political philosophy*).³ U literaturi postoje i pokušaji koji Kantovu ideju lige naroda i federativnu državu država ne vide kao dve suprotstavljene koncepcije (na primer, Pauline Kleingeld).⁴ Klajngeldova smatra da je prema Kantovoj zamisli liga naroda u stvari početna faza u kontinuiranom povezivanju sveta u jednu svetsku federativnu državu država koja je u stvari krajnji cilj i ideal praktičnog uma jer spoljašnjom zakonitom prinudom obezbeđuje svetski mir, a međunarodno prirodno stanje između država preuređuje u svetski poredak. Generalno gledano, zaključci Klajngeldove su prihvatljivi: Kant zaista smatra da je federalna

¹ Guyer, Paul (2000), 'Nature, Morality, and the Possibility of Peace', in Guyer, *Kant on Freedom, Law, and Happiness*, 408-434. Cambridge: Cambridge University Press;

Habermas, Jürgen (1997), 'Kant's Idea of Perpetual Peace, with the Benefit of Two Hundred Years' Hindsight', in James Bohman and Matthias Lutz-Bachmann (eds.) *Perpetual Peace: Essays on Kant's Cosmopolitan Ideal*, 113-153. Cambridge, MIT Press;

Wood, Allen W. (1995), 'Kant's Project for Perpetual Peace', in Hoke Robinson (ed.) *Proceedings of the Eighth Kant Congress*, vol. 1.1., 3-18. Milwaukee: Marquette University Press;

² *Metafizika moralu*, I deo – Metafizička načela nauke o pravu, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Noví Sad, 1993, str. 156.

³ Rols Džon (2003): *Pravo naroda*, Alexandria Press, Nova srpska politička misao, Beograd. Patrick Riley: *Kant's Political Philosophy*, Rowman and Littlefield, 1982.

⁴ Kleingeld, Pauline: „Approaching Perpetual Peace: Kant's Defense of a League of States and his Ideal of a World Federation“, saopštenje na osmoj *IJECS* konferenciji (*International Law and Ethics Conference Series*), održanoj na Filozofskom fakultetu u Beogradu (organizatori Odeljenje za filozofiju, Filozofsko društvo Srbije i Prof. Jovan Babić) u Beogradu od 30 juna do 3 jula 2004.

država država nužan uslov za postizanje svetskog mira, a takođe smatra da je liga naroda kao početna faza u ostvarenju tog cilja primerenija od nagle i nasilne implementacije svetske države preko neke snažne i efikasne postojeće republike. Međutim, Klajngeldova, po mom mišljenju, ne daje dovoljno značaja Kantovoj tvrdnji da se u napredovanju republika prvo ka ligi naroda, a potom ka federativnoj državi država, mora pretposaviti jedan **teleološki proces** koji, čini se, ima smisla samo ako države sagledamo i kao etničko-kulturne i religiozne celine-zajednice, a ne samo kao pravno politički izraz narodne volje. Po mom mišljenju, ovaj uvid je važan jer na neki način predstavlja potvrdu teze da tek na međunarodnom planu liberalni teoretičari postaju svesni granica univerzalnih načela političkog morala. To se jasno vidi na primeru Rolsa, a izgleda da se i Kant susreo sa ovim problemom u svojoj viziji međunarodnih odnosa u *Večnom miru*, i konačno napravio neke ustupke svom univerzalnom principu prava otežavajući na taj način savremenim teoretičarima napore u koherentnoj interpretaciji njegove političke filozofije o međunarodnim odnosima.

Dakle, u ovom radu pokušaćemo da ukažemo na neka mesta u *Večnom miru* koja upućuju na to da Kant narode kao države ne vidi samo kao pravno-politički izraz volje pojedinačnog naroda, odnosno kao izraz autonomne volje pojedinačnih individua koji čine narod, na čemu insistira najveći broj autora pa i sama Kleingeldova, već i kao *Stammvolk*, narod koji ima zajedničko kulturno i etničko poreklo, ima zajedničku religiju, itd. Moje je mišljenje da Kant u *Večnom miru* upotrebljava pojam države u oba smisla ne određujući se potpuno samo za jedan (za razliku od *Metafizike morala* gde ipak preovlađuje pojam države u pravno političkom smislu). Ta dva aspekta države, u kontingentnom smislu, dakle, *de facto*, odnosno, istorijski, su uvek nerazdvojivi. Možda je i ovo jedan od razloga (pored razloga da se mora poštovati autonomija naroda kao države jer je država izraz autonomne volje pojedinaca koji čine narod) koji su motivisali Kantovski inspirisane filozofe politike da Kantovo viđenje međunarodnih odnosa sagledaju pre u smislu lige naroda nego u smislu svetske federalne države mada je ova potonja idealni zahtev praktičnog uma odnosno direktno sledi iz Kantovog načela prava kako je ono definisano u *Metafizici morala*. U onome što sledi, pored teme najavljene u naslovu, ispitaćemo i u kojoj meri je Rols

zaista nastavljač Kantove filozofije međunarodnih odnosa. Poći ćemo prvo od Rolsovih shvatnja.

Rols („Peoples as States“)⁵

Kao što je poznato, Rols je u svom zaokretu ka političkom liberalizmu dao veliki značaj zajednici u oblikovanju političkog prostora individue. Već u delu *Politički liberalizam* Rols političku zajednicu, odnosno, narod kao državu, vidi kao okvir koji je dosta zatvoren i koji trajno određuje životni i kulturni prostor individue. „Pretpostavljam“, kaže Rols, „da je osnovna struktura, struktura zatvorenog društva: odnosno mi ćemo ga posmatrati kao društvo koje je dovoljno samo sebi i nije povezano s drugim društvima. Članovi društva to postaju samo rođenjem, a napuštaju ga samo smrću“.⁶ Kasnije, u *Pravu naroda*, Rols narodima kao kulturnim kolektivitetima i normativnim zahtevima koji u njima nastaju takođe daje veliki značaj. O narodima kao državama Rols govori kao o celinama na način na koji je Džon Stjuart Mil u spisima o reprezentativnoj vladi govorio o naciji: narodi jesu kontigentne celine, ali su građani koji čine narod međusobno povezani vezama „simpatije“ i imaju sličnu „moralnu prirodu“. Ove pretpostavke u kasnijoj Rolsovoj teoriji naročito u *Pravu naroda* imaju i izvesnu normativnu težinu. Naime, stranke u početnom stanju „na drugom nivou“, dakle, u ugovornoj situaciji u kojoj se gradi liberalni poredak međunarodnih odnosa, vidi kao predstavnike naroda, a ne kao predstavnike individua što je inače slučaj u *Teoriji pravde* i *Političkom liberalizmu* kada se određuju načela

⁵ Osnovni subjekt međunarodnih odnosa, a, takođe, i osnovni predmet „prava naroda“ za Rolsa su narodi. Pošto najveći broj naroda svoju pravnu i političku volju izražava kroz državu, Rols ih, slično Kantu, naziva „narodi kao države“ (*peoples as states*). Rols narode kao države ne izjednačava sa klasično shvaćenim nacijama-državama jer ove druge imaju apsolutni suverenitet, kako unutrašnji (nedopustivo je uplitanje u unutrašnje poslove suverene nacije-države) tako i spoljašnji (pravo na objavu rata). To se protivi Roslovom shvatanju, jer njegovo „pravo naroda“ dopušta mešanje u unutrašnje stvari države od strane međunarodne zajednice naroda pa čak i spoljnu vojnu intervenciju u slučaju veće i trajne povrede ljudskih prava što je suprotno klasičnom shvatanju suverenosti. Takođe, prema „pravu naroda“ država nema pravo da ide u rat osim u slučaju odbrane. Rolsovi narodi (kao i Kantovi narodi) ne moraju nužno da budu demokratije. Da bi imale pravni status za Kanta je dovoljno da su države republike odnosno da su izvršna i zakonodavna vlast razdeljene. Rolsov uslov je nešto strožiji.

⁶ Rols, Džon (1998): *Politički liberalizam*, Filip Višnjić, Beograd, str. 44.

pravde za pojedinačno društvo. Posledice ove promene u okolnostima početnog stanja na drugom nivou su dobro poznate. U literaturi postoji niz kritičkih osvrta u smislu da je Rols napravio veliki ustupak neliberalnim shvatanjima, t.j., da je uvećao značaj normativnog statusa naroda u odnosu na status individue. Na primer, rezultat dogovora na „drugom nivou“ dopušta uključenje neliberalnih, tzv. „pristojnih-hijerarhijskih-društava“ u liberalnu zajednicu naroda. Ova hijerarhijska društva moraju da štite osnovna ljudska prava i slobode kao što je pravo na život, pravo na privatnu svojinu, minimilnu slobodu u smislu da se isključuju ropstvo i kmetstvo, da poseduju zakonski poredak koji garantuje izbornost vlasti u smislu da je zakonodavna vlast odvojena od izvršne, da teže miru tako što imaju pravo na objavu rata samo u slučaju samoodbrane. Ova društva, međutim, ne moraju da štite neka važna demokratska prava koja su ustavom zagantovana u liberalnim demokratskim društvima i koja su zagantovana i samim Rolsovim načelima političkog liberalizma koji važe za pojedinačna društva. Na primer, Rolsovo međunarodno pravo naroda daje legitimnost i veoma neegalitarnim društvima koja nekim društvenim grupama uskraćuju pravo glasa, jednakost u zapošljavanju, pravo na obrazovanje, itd. U *Pravo naroda* Rolsov cilj se sastoji i u tome da odbrani liberalne principe globalne pravde koji su tolerantni i u odnosu na narode koji ne dele liberalno-političku moralnu tradiciju. To mu nalažu sami njegovi standardi političkog liberalizma koji ne dopuštaju da politički poredak određuje šta je vredno u ljudskom životu odnosno da prinudom brani samo jedan ideal osobe i samo jednu sveobuhvatnu doktrinu o tome šta je vredno u društvu. Mnogi kritičari Rolsa smatraju da je Rols napravio previše neliberalnih ustupaka odnosno da je platio preveliku cenu da bi postigao taj cilj. Ovde nemamo prostora da se dalje pozabavimo ovim problemom kod Rolsa već ćemo u sledećem koraku razmotriti pitanje da li je Kantova ideja lige naroda koja vodi ka večnom miru i *Foedus pacificum* u velikom stepenu analoški povezana sa ovakvim Rolsovim zaokretom odnosno uvođenjem ideje početnog stanja na „drugom nivou“.

Sam Rols je u tom pogledu prilično eksplicitan. Naime, on smatra da to jeste tako. Rols kaže: „Osnovna ideja [Prava naroda] je da idemo pravcem koji je naznačio Kant u svom delu *Večni mir* i pratimo njegovu ideju saveza mira“.⁷ Slične tvrdnje pojavljuju se i na

⁷ *Pravo naroda* str. 20.

drugim mestima kada Rols govori o svom „razložno pravednom društvu dobro uređenih naroda kao realističnoj utopiji“.⁸ Međutim, Rolsovo deklarisanje o tome da sledi Kantovu viziju ne znači da su te dve vizije zaista saobrazne. Naime, dok Kant smatra da bez svetske republike sa prinudnom moći ne može biti svetskog mira, Rols smatra da međunarodni savez naroda nikad ne treba da bude podvrgnut političkom režimu sa pravnim ovlašćenjima koje imaju vlade pojedinačnih država,⁹ odnosno, da narodi prema njegovoj **realističnoj utopiji** uvek ostaju slobodni i nezavisni.¹⁰ Kada skicira tu realističnu utopiju saveza država, Rols najčešće govori o mnoštvu različitih labavih konfederalnih regionalnih saveza (na primer, zajednica republika bivšeg Sovjetskog Saveza, Evropska zajednica, itd.),¹¹ a nikada o jednoj suverenoj svetskoj državi. Ujedinjene nacije su, prema Rolisu, takođe samo jedan od oblika konfederalnog povezivanja naroda kao država.

*Kant („Völker als Staaten“)*¹²

Nasuprot tome, Kant nikada ne napušta ideju svetske republike sa prinudnom moći kao konačog arbitra u mogućim sporovima između republika. To je za Kanta jedan *a priori* zahtev praktičnog uma koji, prema njemu, sledi iz shvatanja pojma slobode, odnosno vrhovnog moralnog principa. Na primer, u *Metafizici morala* argumentacija za postojanje svetske republike polazi od pretpostavke da

⁸ *Ibid*, str. 33 i str. 35.

⁹ *Ibid*, str. 52.

¹⁰ *Ibid*, str. 54.

¹¹ *Ibid*, str. 95.

¹² Država je za Kanta pravno gledano samo izraz autonomne pravno-političke volje pojedinaca koji čine narod. U tom smislu države nemaju više prava od pojedinaca koji su svoja prava preko društvenog ugovora preneli na državu. Valjana država za Kanta je republika – država u kojoj vlada pravo odnosno u kojoj se nadležnosti izvršne i zakonodavne vlasti razdvojene. To je za Kanta, minimum za valjanost neke države. (I za Rolsa je ovo minimum ali to je još nedovoljno za članstvo u zajednicu naroda koja se ravna po njegovom „pravu naroda“.) S druge strane, narod u kulturno-etničkom smislu Kant naziva *Stammvolk*. Narod kao država u prvom smislu preovlađuje u Kantovom učenju o pravu (*Rechtslehre*). Međutim, za Kanta je važan i ovaj drugi aspekt države. Kad to ne bi bilo tako teleološki proces koji po Kantu suštinski obeležava istorijski proces nije moguće razumeti. To je i jedna od glavnih teza ovog rada.

iz kategoričkog imperativa sledi, opšte načelo prava, a to načelo dalje reguliše principe privatnog prava, javnog državnog i međunarodnog prava, te kosmopolitskog prava građana sveta u međunarodnim okvirima. Nešto preciznije Kantov argument bi se možda mogao prikazati na sledeći način. Kant prvo polazi od uvida da su principi nauke o pravu *a priori*. Naime, on kaže da je nemoguće na iskustvu zasnovati principe na osnovu kojih prosuđujemo ispravnost i neispravnost delanja u politici i društvu, odnosno, kako Kant kaže, „kriterijume po kojima se uopšte može saznati pravo i nepravo“.¹³ Dalje, pravno-politički prostor regulisan pravom podrazumeva civilno stanje u kome je zaštićena spoljašnja sloboda osoba (spoljašnja sloboda tiče se fizičkih radnji neke osobe koje mogu da utiču na postupke odnosno izbore neke druge osobe). Civilno stanje može da se definiše preko opšteg načela prava koje glasi: „Pravedna je (ili ispravna) svaka radnja, koja, ili po čijoj maksimi, sloboda samovolje (*wille*) svakoga može da postoji zajedno sa slobodom svakoga po nekom opštem zakonu“.¹⁴ Dakle, civilno stanje bi bilo stanje jednog društva u kome vlada princip prava, odnosno, stanje u kome je zaštićena spoljašnja sloboda.

Što se tiče veze Kantove etike i ovog opšteg načela prava možemo reći da se čini da ovaj opšti princip prava sledi iz jedne slobodnije interpretacije prve formulacije kategoričkog imperativa iz *Osnova metafizike morala* prema kojoj naši postupci moraju da budu takvi da se mogu univerzalizovati. Problem je u tome što formulacije kategoričkog imperativa u izvornom smislu podrazumevaju i moralno htenje kod postupanja da bi se postupak ubrajao u moralne (dakle, maksima postupka se mora hteti kao opšti zakon, odnosno postupak je moralno ispravan tek kada je izveden iz poštovanja prema moralnom zakonu) i u tom smislu opšte načelo prava ne sledi iz kategoričkog imperativa. Na prvi pogled ovo se čini i razumljivim jer postupanje u skladu sa zakonom ne znači da takvo postupanje mora biti i moralno motivisano. Pravna ispravnost postupka u pozitivnom pravu ne zahteva da je postupak moralno motivisan. I sam Kant ovu konstataciju ne dovodi u pitanje i na nekoliko mesta je u stvari i potvrđuje, na primer, kada kaže *Metafizici morala* da „ako nije namera da se podučava vrlini, nego da se iznosi samo ono što je

¹³ *Metafizika morala*, str. 32

¹⁴ *Ibid*, str. 32.

pravo, onda se ne sme i ne treba taj zakon prava predstaviti kao pobuda radnje¹⁵. Dakle, načelo prava u praktičnoj primeni ne podrazumeva da osobe postupaju moralno da bi zadovoljile pravo. Imajući ovo u vidu, neki autori su pokušali da razviju argument da je opravdanje Kantovog učenja o pravu potpuno nezavisno od njegove etike (na primer, Wood, Pogge, Waldron, etc).¹⁶ Na ovom mestu nemamo prostora da razvijamo ovu temu. Skiciraćemo jedan mogući odgovor. Izlaz iz ovog problema čini mi se sastoji se u uočavanju razlike između opravdanja (Kant to često naziva „dedukcijom“) nekog principa, kao što je to, na primer, Kantov opšti princip prava, i praktične primene tog principa, odnosno specifikacije uslova i stanja na koji se taj princip primenjuje. I zaista, kada postupamo saobrazno principu prava onda ne moramo biti svesni ni kategoričkog imperativa niti obrazloženja da u datim okolnostima kategorički imperativ mora da bude redukovan na uslove maksimalno konzistentnog sistema spoljašnje slobode. Ali, ako pak tražimo opravdanje samog principa, onda se moramo pozvati na ideju slobode i ograničenja njene primene u području prava i politike. A sama ideja slobode nam je data, odnosno, možemo je saznati samo preko moralnog zakona i u tom smislu i granice primene slobode u domenu *Recht* možemo razumeti samo preko tog vrhovnog moralnog principa pa on dakle predstavlja i opravdanje za sam princip prava. Ali, da se vratimo prikazu Kantove doktrine o pravu.

Iz opšteg principa prava po Kantu analitički sledi da zaštita slobode mora da ima element prinude. Spoljašnja sloboda je zaštićena samo ako postoji način da se njena moguća opstrukcija spreči mogućom opstrukcijom.¹⁷ Linija Kantove argumentacije razvija se dalje ka pravnom određenju privatne svojine i privatnog prava, da bi se potpuna doktrina o pravu završila odeljkom o javnom državnom i međunarodnom pravu. Kantov argument o neophodnosti svetske države može se ukratko prikazati na sledeći način: kao što ljudi kao pojedinci imaju obavezu da iz prirodnog stanja pređu u

¹⁵ *Ibid*, str. 33

¹⁶ Wood, Allen (2000): „The Final Form of Kant’s Practical Philosophy,“ Mark Timmons (ed.) *Essays on Kant’s Moral Philosophy* (New York: Cambridge University Press); U istom izdanju, Pogge, Thomas: „Is Kant’s *Rechtslehre*“ *Comprehensive Liberalism*; Waldron, Jeremy (1996): „Kant’s Legal Positivism“, *Harvard Law Review*.

¹⁷ *Metafizika morala*, str. 34, paragraf D.

civilno stanje, tako i države u međunarodnom okruženju prirodnog stanja treba da pređu u civilno stanje međunarodnog poretka u kome vlada večni mir kao najviše političko dobro i kao svrha političkog delanja. Ovo stanje se postiže samo postizanjem opšteg saveza država „analogno onom čime narod postaje država“.¹⁸ Dakle, kao što je moralna obaveza da iz prirodnog stanja pojedinci kao narod pređu u političko stanje pravne države, odnosno da iz prirodnog stanja u kome vlada divlja sloboda pređu u stanje slobode sa pravnom prinudom, tako je i moralna obaveza država da iz prirodnog stanja međunarodnih odnosa pređu u stanje jedne države naroda (*civitas gentium*) koja bi obuhvatila sve narode na svetu.¹⁹ Moralna obaveza izlaska iz prirodnog stanja sledi iz Kantove koncepcije osobe, odnosno, moralne osobe. Pošto Kant osobu u noumenalnom smislu definiše kao subjekt koji je autor svojih postupaka (kao *causa libera*),²⁰ dakle, kao nešto što je u suštini slobodno biće, a to biće po svojoj prirodi živi, dela i stupa u odnose na određenoj teritoriji sa drugim osobama, onda sledi (ako naučno-doktrinarno hoćemo da odredimo te odnose) da se ti odnosi moraju definisati pravilima ali takvim koji su rezultat saglasnosti, odnosno, slobodne volje svih osoba. U idealnom smislu, kada bi bile u carstvu svrha, u svojim međusobnim odnosima, osobe bi se između sebe odnosile prema moralnom zakonu kojeg su same sebi donele. „Moralna ličnost“, kaže Kant, „nije dakle ništa drugo do sloboda jednog umnog bića pod moralnim zakonima...iz čega onda sledi da osoba nije potčinjena nikakvim drugim zakonima do onima koje sama sebi daje (bilo sama ili barem zajedno sa drugima)“.²¹ U realnom svetu, primena moralnog zakona označava, da tako kažemo, „Pareto-efikasan sistem spoljašnje slobode“, jer u tom svetu ne možemo očekivati da se ponašanje svake osobe poklapa sa kategoričkim imperativom.²² Maksimalno konzistentan sistem spoljašnje slobode predstavlja

¹⁸ *Metafizika morala*, str. 151.

¹⁹ Uporediti, *Metafizika morala*, str. 145, 151, ko i „Večni mir. Filozofski nacrt“, *Um i sloboda*, Velika edicija ideja, Beograd, 1974, str. 147.

²⁰ „Osoba je onaj subjekt čije su radnje podobne za *uračunavanje*“ (*Metafizika morala*, str. 25).

²¹ *Metafizika morala*, str. 25

²² Za opravdanje civilnog stanja koje se ravna prema javnom pravu može se upotrebiti formulacija kategoričkog imperativa iz *Osnova metafizike moralak*oja govori o opštem humanitetu kao cilju moralnih postupaka.

javno pravo jedne države i do tog sistema se došlo ugovornim aktom²³ preko koga individue iz prirodnog stanja stupaju u područje prava i na taj način svojom opštom voljom tvore narod kao državu. Narod kao država je dakle izraz autonomne volje pojedinaca koji svoja prava prenose na državu u vidu svoje opšte volje.

Proces preko koga dalje nastaje država naroda je sličan procesu preko koga se volja pojedinaca ujedinjuje u jednu pojedinačnu državu. To se odvija na sledeći način. Sjedinjavanjem autonomne volje pojedinaca u državu ona dobija status pravnog subjekta odnosno autonomne moralne osobe. U svom drugom preliminarnom članu večnog mira Kant jasno određuje narod kao moralnu osobu: „Država nije imovina (*patrimonium*) kao što je na primer, zemlja što je zauzima. Ona je zajednica ljudi kojoj niko drugi ne može zapovedati niti njome raspolagati do ona sama. Nju, koja je zasebno stablo sa vlastitim korenjem, nakalemiti kao navrt drugoj državi znači uništiti joj opstanak kao moralnoj ličnosti i pretvoriti je u stvar, a to se protivi ideji prvobitnog ugovora, bez koje se ne može zamisliti pravo i kod jednog naroda“.²⁴ Da bi postigle mir između sebe, države u međunarodnom prirodnom stanju moraju da se svojom autonomnom voljom preko ugovora ujedine u opšti savez država (analogno s onim čime narod postaje država).²⁵ Na taj način se iz međunarodnog prirodnog stanja u kome vlada neobuzdana sloboda država, u kome je rat večita mogućnost, prelazi u stanje slobode sa pravnom prinudom. Dakle, za Kanta, prema ovoj argumentaciji iz *Metafizike morala*, za valjan svetski poredak nije dovoljna dobrovoljna liga naroda jer i narodi koji se pridržavaju principa prava mogu da se nađu u međusobnom konfliktu i zato je neophodno da postoji spoljašnji organ prinude koji takav konflikt razrešava. Ili kako Kant kaže u *Večnom miru*, „kaniti se neprijateljstva još ne znači dati garantiju za mir; i sve dok jedan sused ne da drugome tu garantiju – što je moguće samo u zakonskom stanju – onaj koji ju je tražio može s ovim postupati kao sa neprijateljem“.²⁶

²³ *Contractus Originarius, Pactum Sociale* (videti u „O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno ali ne vredi za praksu“, *Um i sloboda*, str. 107).

²⁴ „Večni mir“, *Um i sloboda*, str. 138.

²⁵ *Metafizika morala*, str. 151.

²⁶ *Um i sloboda*, str. 142.

Ali, čim Kant započinje svoje razmatranje koncepta svetske države i svetskog mira on odmah započinje i diskusiju iz koje slede mnoga ograničenja u pogledu empirijske primene toga pojma. Na primer, već u *Metafizici morala* on ideju svetske države vidi prosto kao jedan moralni zahtev kojem se uvek mora težiti i čije se ostvarenje može otegnuti u nedogled. Kant kaže: „Ali pošto, uz preveliko protezanje takve države naroda na prostrane predele, njena vlada, prema tome i zaštita svakog člana, najzad mora postati nemoguća, a mnoštvo takvih korporacija opet dovodi do ratnog stanja: to je večni mir (krajnji cilj čitavog međunarodnog prava), naravno, neizvodljiva ideja“.²⁷ Dakle, velika prostorna (a Kant, videćemo nešto kasnije, verovatno misli i kulturna) udaljenost suverene vlasti svetske vlade od njenih podanika potkopava efikasnost takve vlade i ona onda propada u mnoštvo sebi sličnih zasebnih država, odnosno saveza država, što onda opet vodi ka situaciji međunarodnog prirodnog stanja, odnosno, ratovima. Ovaj problem Kant uočava na sličan način i u *Večnom miru*. U često citiranom odeljku iz tog spisa Kant smatra da je u ostvarenju ideje o večnom miru bolje krenuti od labavog dobrovoljnog saveza država nego od nametanja mira preko neke postojeće najmoćnije države koja bi nadvisila sve ostale države i stopila ih u univerzalnu monarhiju.²⁸ Ako bi se pošlo tim drugim putem završilo bi se ponovo u anarhiji odnosno u prirodnom stanju. A to je tako „jer što je obim vlasti veći, dejstvo zakona postaje slabije, a bezdušni despotizam, pošto iskoreni klice dobra, pada naposletku u anarhiju“.²⁹ Da li iz ovih razmatranja sledi da Kantova pravna doktrina o svetskoj državi i večnom miru izmiču jednoj koherentnoj interpretaciji?

Po mom mišljenju izlaz iz ovog problema možemo naći ako Kantove ideje večnog mira i svetske republike shvatimo kao pojmove uma, odnosno, samo kao ideje o večnom miru i svetskoj republici. Empirijski, fenomenalno, dakle, u istoriji, mir među državama nikada ne može biti jedanak svom pojmu ali on predstavlja *a priori* osnovu za realno praktično postupanje u pravu i politici. Važno je međutim uočiti da je realno područje primene, odnosno, realna mogućnost primene ovih pojmova ograničena Kantovom pretpostavkom o tome kakve zakonitosti upravljaju ovim područjem. Zato

²⁷ *Metafizika morala*, str. 151.

²⁸ „Večni mir“, *Um i sloboda*, str. 154.

²⁹ *Um i sloboda*, str. 154.

moramo prikazati Kantovo razumevanje istorijskog procesa, odnosno Kantovo shvatanje teleoloških procesa koji njime upravljaju. Na kraju ovog prikaza nas čeka iznenađenje. Jedna od Kantovih pretpostavki je da na realnoj istorijskoj sceni narodi kao države u svojoj nesavršenosti ne nastupaju samo u obliku svoje pravno političke autonomne volje, već i kao grupe koje se međusobno suprotstavljene interesima, odnosno, odeljene različitim kulturama, religijama i jezicima. Upravo ove dve činjenice, autonomija naroda, i njihova kulturna raznolikost, uvode ograničenja u implementaciji ideje svetske republike u istorijski proces, mada ona, kao ideja uma i dalje ostaje praktični imperativ.

Pošto je naveo i obrazložio definitivne i preliminarne članove večnog mira kao neku vrstu transcendentnih uslova, U *Prvom dodatku* spisa o *Večnom miru*, Kant govori o jemstvu ili garantiji večnog mira. „To jemstvo (garantiju) ne daje niko manji do velika umetnica priroda, (odnosno sudbina ili providenje) u čijem se mehaničkom toku jasno razabire svrhovitost kojom ona ljude, mimo njihove volje, kroz neslogu vodi slozi“ (str. 149).³⁰ Postoje dva principa koja su, prema Kantu, u tom teleološkom procesu delotvorna. Prvi princip je međusobno neprijateljstvo, suprotstavljenost i sukobljavanje naroda koji se ogledaju u ratovima. Drugi princip je uvid naroda i njihovih vođa i vladara da samo preko mira ovi prvi mogu da opstanu, a ovi drugi da održe svoju vlast. Upravo kroz sukobljavanje, narodi i njihove vođe postaju svesni toga da moraju da teže međunarodnom miru da bi svoje interese ostvarili i tako postepeno u dugom istorijskom toku upoznali ideju večnog mira kao moralni imperativ.³¹ Da bi do tog saznanja došli, nepohodno je da narodi prođu

³⁰ *Um i sloboda*, str. 149.

³¹ „Pored spisa o ‘Večnom miru’“, nešto preciznije Kantov argument se može prikazati oslanjajući se i na argumentaciju iz njegovog spisa „Ideja opšte istorije usmerene ka ostvarenju svetskog građanskog poertka“, *Um i sloboda* str.29. Prema tom shvatanju, doktrina o večnom miru bila bi onda globalni kosmoplotki projekt na kome se čovečanstvo mora ujediniti predvođeno filozofima da bi odgovorilo svom istorijskom pozivu i da bi održalo svoju vrstu tako što će prirodnu neslogu odnosno „nedruštvenu društvenost“ pretvoriti u racionalnu slogu. Istorijska priprema tog stanja odvija se preko prirodnog teleološkog procesa, ali je aktivna moralna uloga „moralnog filozofa-političara“ u svemu tome bitna jer bez nje te transformacije u prosveteno društvo ne može ni da bude. Ostaje naravno pitanje utemeljenosti principa po kojima moralni političar dela: da li su oni samo regulativni ili su konstitutivni za sam teleološki porces u istoriji, ili su pak *a priori* postulati praktičnog uma.

kroz dug proces prosvjećivanja koje ih od grupa obeleženih tradicijom pretvara u narode kao autonomne republike. Zbog ovog teleološkog procesa nemoguće je naglo i nasilno izvršiti implementaciju svetske države, a da se pritom ne učini nepravo odnosno izazovu dalji sukobi koji svetsku zajednicu udaljavaju od mira. Zato je, prema Kantu, u ostvarenje ideje o večnom miru bolje poći od dobrovoljnog saveza država uz očekivanje da će prosvetiteljski napor prosvেćenih javnih ličnosti, institucija i filozofa, uz približavanje naroda i kultura preko međunarodnog saobraćaja i trgovine, dovesti do situacije kada ima smisla govoriti o potpunoj implementaciji svetske suverene države. Važno je ipak uočiti da se ovaj proces može odvijati samo ako se ima na umu da je njegov krajnji cilj suverena svetska republika. Ovaj cilj sledi iz samog principa praktičnog uma i doktrina o svetskom miru bez tog principa nema smisla.

Sada možemo jasno izdvojiti dva principijelna razloga zašto Kant smatra da nemamo pravo da naglo i nasilno prinudimo narode da uđu pod okrilje jedne svetske republike. Prvi razlog je jezičko-religiozna, odnosno, kulturna raznolikost naroda, a drugi je njihova autonomija. Razmotrimo ove razloge redom. Kada razmatra izvore suprotstavljanja koji se odnose na prvi princip, Kant navodi različite jezike i religije naroda. Kant kaže, „svaka država (ili njen poglavar) želi da postigne trajan mir na taj način što će, po mogućnosti zavladatai celim svetom. Ali priroda hoće drukčije. – Dva su sredstva kojima se ona služi da spreči mešanje naroda i odvoji ih jedne od drugih. To su jezici i različite religije. U toj različitosti krije se doduše, sklonost ka međusobnoj mržnji i izgovor za rat, ali ona ipak, razvijanjem kulture i postepenim zbližavanjem ljudi, vodi većoj saglasnosti u principima i samorazumevanju u miru, koji se neće ostvariti i obezbediti kao onaj despotizam – na groblju slobode – slabljenjem svih sila, već njihovom ravnotežom u najživljjoj utakmici“.³² Što se drugog razloga tiče, Kant navodi sledeći argument. Narode kao države, ma kako one nesavršene bile, nemamo pravo da pukom prinudom nateramo da pređu iz međunarodnog prirodnog stanja u stanje svetskog poretka pod jednom republikom na isti onaj način na koji to imamo pravo da učinimo kada ljude kao pojedince koji su u stanju divlje slobode, iz prirodnog stanja prevodimo u stanje zakonskog poretka pojedinačne države. To je tako jer su narodi kao

³² *Um i sloboda*, str. 154.

države, a i pojedinci koji čine narod, u međunarodnom okruženju već izrazili svoju autonomnu volju kroz pravni politički poredak koji su konstituisali, i u međunarodnom ophođenju se ta činjenica mora uzeti u obzir. Kant kaže: „Za države po međunarodnom pravu ne može važiti isto što i za pojedinca u bezakonskom stanju, po prirodnom pravu, t.j. da “treba izaći iz takvog stanja” (jer kao države one već imaju iznutra pravno uređenje, te su van dohvata spoljašnje prinude, koja bi ih prema svojim pravnim pojmovima htela podvesti pod jedno šire zakonsko uređenje)”³³

Da se ponovo vratimo pitanju analogije između Kantovih i Rolsovih shvatanja. Može se reći da su gore pomenuti Kantovi razlozi za prihvatanje postepenog puta u implementaciji večnog mira, odnosno činjenica da su narodi raznoliki po svojim jezicima i religijama kao i činjenica da njihove države predstavljaju rezultat autonomne volje, na neki način prisutni i kod Rolsa u *Pravu naroda* kad on, kao što je pomenuto, na drugom nivou ugovorne situacije uvodi predstavnike naroda, a ne predstavnike građana. Naime, narodi kao kolektivi određeni posebnom istorijom i kulurom, imaju svoj normativni status u Rolsovoj teoriji. Do ovakvog stanovišta Rols dolazi preko pretpostavke da je postojanje kulture jednog naroda nešto što je moralno važno, kao i preko analize pojma „razložnog“ u njegovoj teoriji političkog liberalizma. Razmotrimo redom ta dva koraka u Rolsovom argumentu. Prvo, pretpostavku da narodi moraju da imaju svoj moralni status Rols nalazi u uvidu da se mora poštovati realna činjenica da su pojedinci, udruženja i narodi privrženi svojoj posebnoj kulturi. Narodi po Rolsu imaju svoju nedvosmislenu moralnu prirodu. „Ta priroda uključuje određen pravi ponos i osećanje časti“, kaže Rols; „narodi mogu na pravi način da se ponose svojom istorijom i dostignućima jer to dozvoljava ono što nazivam „pravim patriotizmom“. Dužno poštovanje koje je u skladu sa jednakošću svih naroda.“³⁴ Mada nije siguran u pogledu toga da li da dodeli normativni status narodima zbog same činjenice što postoje,³⁵ Rols normativni status dodeljuje narodima zbog toga što je, po njegovom mišljenju vredno da pojedinci budu privrženi određenoj kulturi,

³³ „Večni mir“, *Um i sloboda*, str. 146.

³⁴ *Pravo naroda*, str. 85

³⁵ Rols kaže: „Ostavlajući po strani ozbiljno pitanje da li su neki oblici kulture ili načini života dobri sami po sebi (kao što mislim da jesu...“ (str. 84).

odnosno, što je moralno značajno da narodi sačuvaju svoje samopoštovanje. Zato Rols kaže: „sigurno je da je, *ceteris paribus*, dobro da pojedinci i udruženja budu privrženi svojoj posebnoj kulturi i da učestvuju u njenom zajedničkom javnom i građanskom životu“.³⁶ U drugom koraku u argumentaciji Rols hoće da pokaže da predstavnici naroda u prvobitnom polazaju treba da budu ravnopravni i jednaki čime se izražava Rolsovo uverenje da po pravu naroda u društvu naroda svi narodi moraju da imaju jednako uvažavanje. Ovaj stav sledi iz pojma razložnosti u političkom liberalizmu. Naime, u ugovornoj situaciji predstavnici naroda su međusobno simetrično postavljeni jer to zahteva načelo nepristrasnosti i fer izbora, odnosno, razložno definisanje okolnosti pod kojima se biraju načela prava naroda. Iz navedenih razmatraja jasno je da Rols narodima kao kolektivitetima dodeljuje značajan normativni status jer njih vidi kao jasno uočljive subjekte na međunarodnoj političkoj sceni. U ovom smislu Rols je sličan Kantu osim što Kant ima jaku pretpostavku o teleološkom procesu u istoriji. Međutim, bitna razlika je u tome što Rols za razliku od Kanta nikad ni ne pomišlja da mir u svetu može zavladati preko neke svetske države. Dakle, za razliku od slučaja pojedinačnog naroda, po Rolsu, suverena država sveta je jedan nemoguć, i moralno štetan pojam. Nasuprot tome, po Kantu, pojam suverene države sveta je direktna posledica kategoričkog imperativa i u dugoročnoj implementaciji mira u svetu taj zahtev stalno moramo imati na umu.

Na kraju, vredi još istaći da i Rols vidi napredak u istoriji jer očekuje da će liberalni narodi u savezu naroda podsticati i pomagati neliberalne pristojne narode da krenu ka liberalnim porecima. Ali ovi podsticaji kod Rolsa nemaju podršku i oslonac u ideji svetske države već su utemeljeni na ideji razložnosti u političkom liberalizmu, jednom, izrazito nemetafizičkom projektu.

Zaključak

Ne treba da nas čude razlike između Kantove i Rolsove vizije međunarodnih odnosa. Istorijska distanca (od 1795 do 1999) između ova dva filozofa je prilična i to pre svega u kvalitativnom smislu. Radi se naime o drugačijim zahtevima vremena koji su bili posta-

³⁶ *Ibid*, str. 84.

vljeni pred ove mislioce. Reč je o različitim duhovnim klimama, odnosno, različitim „duhovnim situacijama vremena“, ako smemo na ovom mestu da upotrebimo Jaspersov izraz. Kant je sebe video kao intelektualca kome istorija daje zadatak da pomogne da se čovečanstvo izvede iz „stanja adolescencije“, odnosno iz „stanja samoskrivljene nezrelosti“³⁷ u stanje prosvেćenosti. Možda se i čitav njegov filozofski opus može tumačiti na toj osnovi. Čitav kritički period u njegovoj teorijskoj filozofiji, zatim pronalaženje principa autonomije u praktičnoj filozofiji sadržanog u ideji da su slobodni ljudi sami svoji zakonodavci, argument da boga mogu saznati jer sam moralno biće, a ne obrnuto, sav taj aparat je ustvari sredstvo da se odgovori zahtevu vremena da se čovečanstvo prevede na trajan racionalan put u kome vladaju sloboda i razum po meri ljudskog roda, a ne po meri prirodnog instinkta, religije ili pak tradicije. Njegova vera i optimizam u pogledu prosvetiteljskog projekta i napretka je nesumnjiva. Ali ta vera je toliko jaka da neka načela, kao što je postulat večnog mira sa konstrukcijom federalne države država postaju metafizički principi, doduše neke nove, netradicionalne „transcendentalne metafizike“, ali ipak metafizike od koje se nikada ne može odustati, odnosno, čiji se zaključci ne smeju ublažiti. S druge strane, Rolsov Politički Liberalizam kao da u sebi nosi sumnju u prosvetiteljski projekat. Doduše, Rolsova prva knjiga *Teorija pravde* pokušava da pronađe načela pravde koja univerzalno važe za sve racionalne, jednake i slobodne ljude i u tom smislu ona ostaje na intelektualnoj putanji koju su trasirali Kant i Ruso pa je sedamdesetih godina dvadesetog veka u političkoj filozofiji Rolsova liberalno prosvetiteljska vizija predstavljala alternativu u jednu ruku utilitarizmu, a u drugu, međunarodnom socijalizmu marksističke provenijencije. Ipak, ono što će trajno obeležiti Roslovo delo je njegov zaokret ka političkom, nemetafizičkom shvatanju političkog morala. Njegov kasniji zaokret ka političkom liberalizmu nema za temu pronalaženje nove i trajne perspektive prosvеćenosti sa svim racionalističkim aparatom koja bi ta perspektiva iziskivala. Tema političkog liberalizma je pronalaženje stabilnog svetskog poretka u situaciji kada je svet obeležen trajnim vrednosnim pluralizmom koji ne dopušta prevladavanje jednog etičkog ideala ma kako da je taj ideal doktrinarno utemeljen.

³⁷ „Odgovor na pitanje šta je prosvеćenost“, *Um i sloboda*, str. 44

Milorad Stupar

VOLUNTARY LEAGUE OF PEOPLES
VS. COERCIVE WORLD FEDERATIVE STATE
(*VÖLKERSTAAT/STAATENVEREIN*) OF PEOPLES AS STATES
– KANT’S AND RAWLS’ CONSIDERATIONS CONCERNING
INTERNATIONAL RELATIONS: SIMILARITIES
AND DIFFERENCES

Summary

Although similar in some respects, Rawls’ and Kant’ visions of world order fall apart on the question of sovereignty. Rawls never advocates of an international single state with international authority. Kant, on the other hand, inspired by the project of Enlightenment, as a final form of international sovereignty sees federative state of states as a provider for eternal peace among peoples.

Key words: state, eternal peace, theory of law, categorical imperative, political liberalism.